УДК 599.742.4:591.563 (477.83:86)

ЛІСОЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ БОРСУКА (*MELES MELES L.*) В БАСЕЙНІ ВЕРХНЬОГО ДНІСТРА

Дикий І.В., аспірант

Львівський національний університет ім. І. Франка

1. ВСТУП

У 1994 році борсук (*Meles meles L.*), як вразливий вид був занесений до Червоної книги України (ЧКУ) [8]. Це призвело до суперечок в колах науковців і практиків, зокрема серед лісівників і мисливців. Проте, із-за недостатньої вивченості української популяції борсука, дати об'єктивну оцінку її стану, поширення та динаміки зміни чисельності поголів'я виду дуже важко. Незважаючи на особливий правовий статус борсука, систематичні роботи щодо виявлення місць його перебування, а також обліки тварин майже не проводяться. Виняток становлять окремі заповідники, держлісгоспи та товариства мисливців, які подають наближені дані. Практично невивченими залишаються особливості біотопічного розміщення виду в лісових екосистемах Верхнього Дністра, його зв'язки з рослинними формаціями, типами лісорослинних умов і типами лісу, а також причини зміни чисельності внаслідок трансформації та деградації місць перебування тварин. Відомі публікації В.І. Абелєнцева [1], Н.А. Полушиної [5], І.І. Турянина [7], К.А. Татаринова [6], які лише частково торкаються цих питань, припадають на кінець 50-х початок 70-х рр. нашого століття.

Мета даної роботи – дослідити лісоекологічні особливості поширення, біотопічного розміщення та проаналізувати щільність поселення борсука в лісових екосистемах Верхнього Дністра за останні п'ять років.

2. МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА

Дослідження проводилися експедиційним методом впродовж 1993-1999 років в басейні Верхнього Дністра на відрізку від с.Вовче Львівської обл. до с.Нижнів Івано-Франківської області [3]. Поряд з одноденними експедиційними виїздами, ми приймали участь в десятій експедиції "Дністер-99", яка проводилася силами Державного природничого музею НАН України і Західним відділенням Українського орнітологічного товариства з метою вивчення фауни середньої течії верхів'я р. Дністер. Обстеження проведено на маршруті протяжністю близько 140 км.

Обліки борсука проводились за методиками А.Л. Бородіна [2] та Г.І. Іванової [4]. Усні та анкетні опитування працівників лісової охорони проводили за спеціально розробленими анкетами. У роботі використано результати обстеження і картування 36 поселень, та дані аналізу 12 зразків екскрементів борсука.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Як свідчать зібрані матеріали, борсук у межах Верхнього Дністра поширений нерівномірно. Найбільша щільність його населення виявлена в межах Верхньодністровських Бескидів, Стільського горбогір'я та Ходорівського Опілля, де на 1000 га лісових угідь припадає від 1 до 2 особин (Рис.1). Виняток становить заказник "Козакова долина" (Тисьменицький р-н, Івано-Франківська обл.) – в якому розташоване одне з найбільших поселень борсука на Заході України. У цьому борсучому "городищі" проживає близько 13 пар борсуків, а щільність населення сягає 7 особин на 1000 га. В оптимальних біотопах щільність населення борсука знаходиться в межах 2-10 особин на 1000 га [10].

Обстежені угіддя мають ряд особливостей, які суттєво впливають на щільність поселень борсука. Зокрема, відносно низька лісистість та мала площа лісових масивів придатних для поселення виду. У багатьох місцях ріка утворює стариці і ділянки з рівнем грунтових вод, який не дозволяє тварині влаштовувати поселення. В межах Сяно-Дністровської низовини, де ріка розширюється і сприяє заболоченню значних площ, борсук практично відсутній. Безпосередній вплив на розселення борсука має паводковий режим Дністра та сильні дощі, які спричиняють різкі коливання рівня води. Внаслідок підняття рівня води придатні для виду біотопи затоплюються. Тому більшість своїх поселень звір влаштовує на вкритих лісом схилах ярів і крутих берегах Дністра, які характерні даній місцевості. Перевага надається схилам південно-західних і західних експозицій не залежно від їх крутизни. Здебільшого в таких місцях грунтові відміни містять значну кількість каміння, яке служить міцним каркасом для нір борсука й запобігає їх осипанню і руйнуванню. Зокрема із 36 поселень борсука 27 були розміщені в тріщинах скель та під кам'яними пластами.

У межах Верхнього Дністра поселення борсука зустрічаються здебільшого в грабових судібровах – 21 поселення, а також в свіжих грабових бучинах – 8 поселень. У Верхньодністровських Бескидах тварина

надає перевагу смереково-ялицевим та буково-смерековим лісам – 6 поселень. Рідше влаштовує нори в чисто смерековому лісі – 1 поселення. Прирічкові евтрофні ліси відзначаються значним різноманіттям як фауни (особливо безхребетних) так і флори. Це в свою чергу приваблює такого пантофага як борсук у вологі ($С_3Д_3$) та сирі ($С_4Д_4$) типи лісорослинних умов, які в засушливі періоди служать його кормовими ділянками. Останнє підтверджується й даними копрологічного аналізу 12 зразків екскрементів зібраних в угіддях заказника "Козакова долина" (Табл.1).

Багаті кормами біотопи тварина заселяє залюбки й живе там тривалий час. Таким давнім поселенням можна вважати "городище" у заказнику "Козакова долина", де нами виявлено 43 вхідні отвори до жител. Середні розміри ходів: ширина – 30 см, довжина – 25 см. Ширина окремих отворів сягала 1-го метра. Поселення влаштоване на правому урвистому березі ріки Бистриця, поблизу місця впадіння у Дністер. Займає площу 0,7 га і розміщене між скельними виходами. Цілком ймовірно, що ця колонія сформувалася шляхом злиття окремих борсучих поселень. Влаштуванню нір і ходів сприяла скелетність грунту та наявність карстових порожнин.

4. ВИСНОВКИ

Дослідження свідчать, що в межах Верхнього Дністра борсук поширений нерівномірно, що зумовлено комплексом чинників – відносно низькою лісистістю, малою площею лісових масивів придатних для його поселення та водним режимом ріки. При влаштуванні нір, борсук надає перевагу схилам ярів і берегів у свіжих типах лісорослинних умов ($С_2Д_2$). В таких біотопах середня щільність населення виду становить від 1 до 2 особин на 1000 га. Це свідчить про відносно стабільний стан популяції борсука в лісових екосистемах Верхнього Дністра.

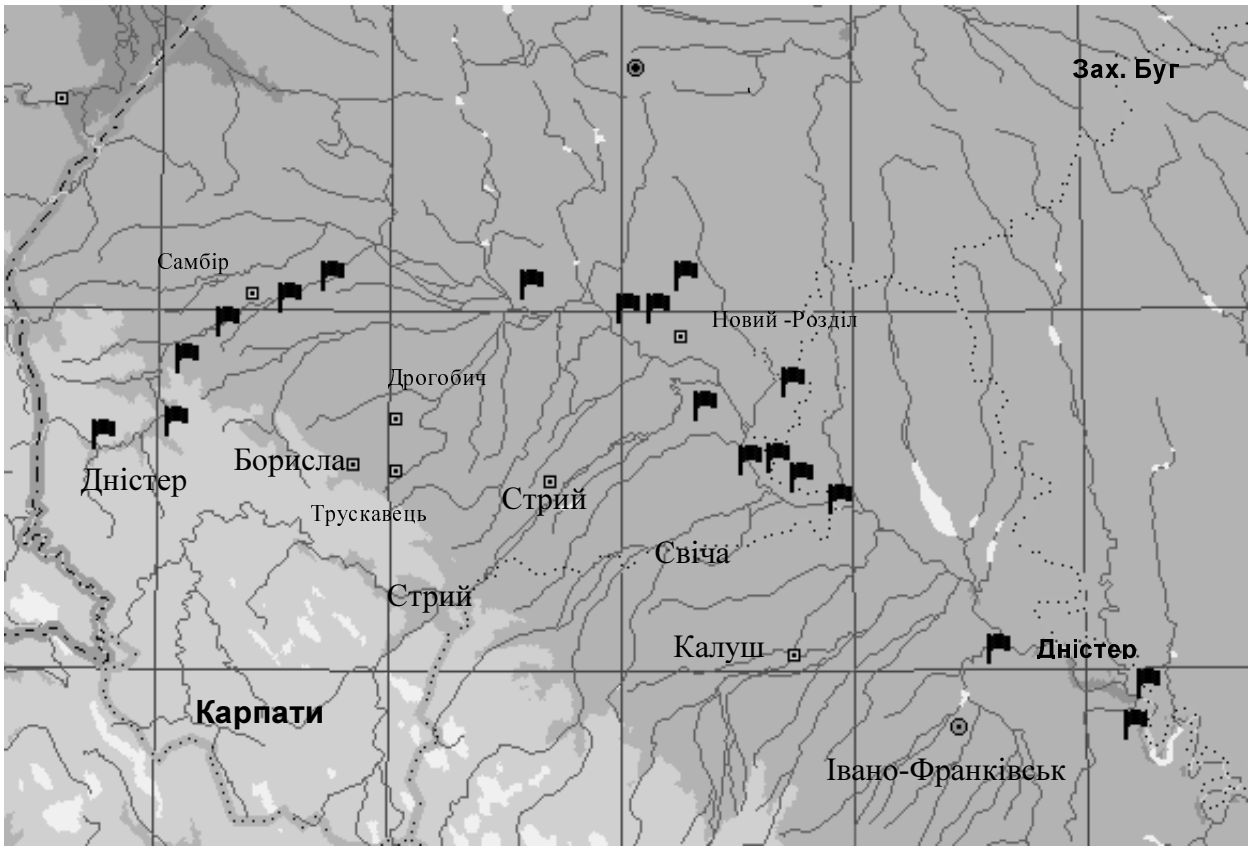

Рис. 1. Розміщення поселень борсука (Meles meles L.) в басейні Верхнього Дністра

поселення борсука

Таблиця 1 - Результати копрологічного аналізу екскрементів борсука

Систематична група та видова назва кормових об'єктів	Зустрічність
Ссавці:	17,9%
миша жовтогорла (Apodemus flavicollis Melch.)-	12,3%
миша лісова (Apodemus silvaticus L.) -	4,1%
водяна полівка (Arvicola terrestris L.) -	1,5%
птахи:	3,0%
невизначені горобині (Passeriformes) -	1,5%
яйця птахів -	1,5%
амфібії і рептилії:	**7,1%**
жаба трав'яна (Rana temporaria) -	**4,1%**
жаба гостроморда (Rana terrestris) -	1,5%
тритон гребінчастий (Triturus cristatus) -	1,5%

Систематична група та видова назва кормових об'єктів	Зустрічність
безхребетні:	39,3%
джмелі (Bombus sp.) -	1,5%
хрущ травневий (Melolontha melolontha) -	10,2%
інші жуки (Coleoptera) -	4,6%
невизначені лялечки -	9,2%
виноградний слимак (Helix pomatia) -	3,1%
дощові черви (Lumbricus sp.) -	9,2%
п'явки (Hyrudinea) -	**1,5%**
рослини:	**31,2%**
плоди черешні (Cerasus avium) -	6,2%
листя верби (Salix) -	4,6%
трави –	10,2%
корінці рослин –	10,2%

ЛІТЕРАТУРА

1. Абелєнцев В.І. Фауна України.Ссавці.Куницеві. - К., 1968. - Т.1, Вип.3. - 312 с.
2. Бородин А.Л., Бородин П.Л Количественный учет барсука и лисицы в лесных массивах Мордовского заповедника // Тез. Всес. науч. конф. педвузов «Совр. пробл. Зоологии и совершенствование методики ее преподавания в вузе и школе». – Пермь. - 1976. - С.196-198.
3. Геренчук К.І. Природа Львівської області. – Львів: Вища школа, 1972. - 156с.
4. Иванова Г.И. Опыт учета в Воронежском заповеднике лисицы, барсука и енотовидной собаки по норам // Ресурсы фауны помыслових зверей в СССР и их учет. - М.: АН СССР. - 1963. - С.164-167.
5. Полушина Н.А. Экология, распространение и народнохозяйственное значение семейства куньих западных областей Украинской ССР: Автореф. дис… канд. биол. наук / ЛГУ им. И.Франко. - Львов, 1955. -14 с.
6. Татаринов К.А. Фауна хребетних заходу України. - Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. - 277 с.
7. Турянин И.И. Млекопитающие советских Карпат их хозяйственное и зоопаразитическое значение: Автореф. дис… д-ра биол. наук: 03.00.08 / УГУ. - Ужгород, 1971. - 20с.
8. Червона книга України (Тваринний світ) / Під ред. М.М. Щербака. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1994. - С. 407.
9. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Стойко С.М., Вакаренко Л.П. Ліси України. Сучасний стан, збереження, використання. – К.: Національний екологічний центр України, 1996. – 32 с.
10. Neal E. The badger. – London: Collins, 1948. – 125 p.